

NOTE DE LECTURĂ / RECENZII

Cristina Arvatu (coordonator)

România și Uniunea Europeană. Cronologie istorică, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2004, 194 p.

Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române propune publicului larg, dar și celui de specialitate, o interesantă cronologie a relațiilor dintre România și Uniunea Europeană (denumire generică ce acoperă și vechile structuri europene, din perioada războiului rece), o cronologie ce se vrea și reușește să fie, pe de o parte, un instrument obiectiv de „măsurare” a intensității acestor relații, iar pe de altă parte, un tablou cât mai expresiv al desfășurării și dezvoltării lor în timp. Caracterul obiectiv al acestei lucrări rezultă din modul de prezentare al materialului istoric (perspectiva este una istorică, „rece”, de anale), în care accentul cade categoric pe faptele concrete, pe ansamblul interacțiunilor oficiale dintre cele două entități politice, să cum rezultă din studierea diferitelor materiale de arhivă. Evident, cronologia, în posida acestei „aridități” conștient asumate (în plan metodologic), reușește să aducă în scenă relieful adesea ignorat, extrem de colorat și viu, al unei epoci care, din punct de vedere politic, a reprezentat una dintre perioadele cele mai dramatice din viața atât a României cât și a Occidentului: epoca războiului rece. Este epoca în care, dincolo de Cortina de Fier instaurată între cele două superputeri ale momentului, SUA și URSS, încep să apară primele inițiative de construcție europeană independentă de bipolarismul marcat al vremii. Începând de la Tratatul de la Roma din 1957 (cu caracter mai degrabă economic), trecând prin demersurile Tratatului de la Maastricht din 1993, care pune accentul pe cooperarea în cadrul securității și a politicii externe comune și ajungând în zilele noastre la Constituția Europeană, procesul de integrare a Europei Occidentale a mers paralel cu cel de deschidere din ce în ce mai mare spre parteneri din zona de influență sovietică sau, după 1989, fost sovietică. În acest plan, integrarea europeană comportă clar două dimensiuni: una de asumare a unui destin comun, în jurul nucleului marilor puteri europene, alta de deschidere spre vechile teritorii tutelate de sovietici. Integrarea este, în același timp, o deschidere față de Europa neoccidentală, o încercare de omogenizare economică și politică la nivelul întregului continent.

Relațiile României cu Uniunea Europeană (Comunitatea Economică Europeană la acea dată — CEE) sunt consemnate începând cu anul 1967, când

încep primele negocieri între cele două entități, vizând mai cu seamă aspecte de natură economică. Cu siguranță, aceste aspecte economice nu sunt și nu vor rămâne niciodată „doar” economice. Regimul condus de Nicolae Ceaușescu începuse deja drumul dificil al desprinderii de sub tutela sovietică, iar acest drum nu putea fi parcurs fără un sprijin economic și tehnologic din partea Occidentului. Procesul de modernizare a României în variantă comunistă putea începe.

Pe măsură ce ne apropiem de zilele noastre, observăm cum amplitudinea acestor relații crește constant. Așa se face că, din întreaga lucrare, perioadei de după Revoluția din 1989 îi este rezervată o secțiune impresionantă, prin comparație cu situația anterioară. Este lipsită că adevăratul destin european al României nu putea începe înainte de căderea regimurilor comuniste, deci de abandonarea Cortinei de Fier.

În finalul lucrării putem întâlni două anexe importante. Pentru a fixa într-un cadru cât mai general relațiile României cu UE, autori au găsit de cuvință (ideea este excelentă) să dea o scurtă descriere, tot cronologică, a relațiilor diplomatice ale țării noastre începând chiar cu anul obținerii independenței de stat, 1878. În felul acesta, ceea ce azi numim integrare europeană este un proces ce poate fi „integral” el însuși în destul diplomatic general al țării.

În fine, o ultimă anexă interesantă este aceea care trece în revistă aşa-numitele organizații guvernamentale cu vocație universală la care țara noastră este parte. Aici putem citi, de asemenea, o parte esențială a vieții externe a României, prin alăturarea numelui țării noastre de organisme universale dintre cele mai diverse, începând cu ONU, UNESCO, OMS (Organizația Mondială a Sănătății), Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), Fondul Monetar Internațional (FMI), Organizația Atlanticului de Nord (NATO), pentru a nu enumera decât unele dintre cele mai cunoscute astfel de instanțe mondiale.

Colectivul de cercetători ai Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale care au lucrat (în timp record!) la redactarea acestei cronologii (Cristina Arvatu — coordonator, Daniela Ionescu, Ioan Codruț Lucinescu, Sanda Cincă, Ruxandra Luca și Călin Câmpean), alături de referentul volumului, prof. Ion Bulei merită toată stima cititorilor. Să sperăm că aceștia vor fi cât mai mulți!

Cristi Pantelimon

Rev. Șt. Pol. Rel. Int., I, 4, p. 121–127, București, 2004.

Ruxandra Luca (coordonator)

România și integrarea euro-atlantică, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2004, 288 p.

Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române propune o carte referitoare la problema de mare actualitate a integrării României în structurile euro-atlantice, sub titlul *România și integrarea euro-atlantică*. Această lucrare este concepută sub formă unor studii realizate de colectivul de cercetători ai Laboratorului de Relații Internaționale al Institutului, pornind de la evidențierea unor aspecte importante și dificile ale raportului României cu UE și cu NATO: criteriul geopolitic și strategic; particularitățile politicii externe a României având în vedere obiectivul integrării euro-atlantice; strategia de extindere a UE și a NATO în Balcani, pe componentele ei de securitate dar și de ordin economic; aspecte economico-sociale ale integrării, legate de migrația forței de muncă sau de evoluția pieței muncii din România sub impactul aderării; raportul dintre nivelul național și cel al Uniunii Europene în ceea ce privește adaptarea legislației interne, principiul suveranității statelor membre; analiza amendamentelor formulate de UE pe marginea capitolilor de negocieri dintre România și UE; problema minorităților din România și a românilor de dincolo de granițele statului român, dar și a respectării drepturilor omului în România, ca unul din criteriile de aderare.

Această lucrare este destinată a clarifica o serie de aspecte din procesul complicat al aderării României la structurile euro-atlantice prin utilizarea unor surse actuale de documentare, în analize care îmbină nivelul teoretic cu interpretarea datelor și evenimentelor ce marchează evoluția acestui proces. Demersul este critic și obiectiv, științific dar în același timp accesibil.

Volumul este deschis de un cuvânt înainte semnat de prof. univ. dr. Vasile Pușcaș, care apreciază volumul de față ca „un exercițiu de construcție ideatică și pragmatică, privind efectele pe care integrarea europeană și euro-atlantică le are asupra României, atât în plan intern... cât și extern...” (p. 8). Prof. dr. Marian Ștefănescu dezvoltă un studiu al căruia scop este de a descifra mecanismul de funcționare și de luare a deciziilor în contextul participării unor state inegale, diferte din punct de vedere al dezvoltării și al tradițiilor, state al căror număr a crescut la 25 prin recenta aderare a 10 noi membri, iar procesul extinderii nu s-a încheiat. Studiul Danielei Ionescu, referitor la strategia adoptată de Uniunea Europeană vizavi de România, de-a lungul perioadei post-decembriste susține adoptarea unei poziții mai nuanțate decât a altor state candidate. Oferind argumente concrete, autoarea susține că negocierea tratatului de asociere și a viitoarei integrări ar fi putut crea condiții mai avantajoase dacă România ar fi avut o politică mai puțin pasivă și defensivistă. Apoi, însăși atitudinea Uniunii față de România a evoluat ținând cont de o situație internațională care a făcut ca unele criterii tehnice să dea prioritate de-

ciziilor de natură strict politică. Lipsa unui proiect politic și strategia minimalistă sunt aspecte care împiedică România în a deveni un actor politic european. Un avertisment asemănător reiese și din studiul pe care Dan Dungaciu îl dedică situației românilor care trăiesc în țările vecine României, și care resimt lipsa unui proiect destinat lor. Politica externă a României nu acoperă această problemă, într-o epocă în care preocuparea pentru naționalii care trăiesc între frontierele altui stat furnizează un capital de identitate și chiar de securitate. Autorul ilustrează curența politicii externe a României pe această direcție prin comparația cu politica Ungariei față de maghiarii din afara statului ungar.

Procesul extinderii Uniunii Europene obligă statele candidate să-și armonizeze legislația în funcție de cea comunitară. România a organizat la sfârșitul anului 2003 un referendum privind revizuirea Constituției din 1991 în această perspectivă. Studiul Sandei Cincă analizează modalitatea în care Constituția română a suferit unele modificări care o apropie de standardele europene, punând în evidență evoluția dezbatelor interne dar și în cadrul unor organisme internaționale, dezbateri al căror scop a fost de a adopta formulări în acord cu prevederile comunitare cât și cu societatea românească. O altă temă frecventă în discursul despre viitorul construcției europene este legată de suveranitatea statelor care compun respectiva construcție. Ioan Codruț Lucinescu studiază cazul României în problema raportului dintre suveranitatea statului și natura politică a Uniunii Europene, aducând în discuție modul în care state puternice, precum Germania, încearcă să rezolve tensiunea dintre cele două. O politică externă și de securitate coerentă și unitară reprezintă un criteriu pentru a putea vorbi de o uniune politică nu numai economică. Pe această dimensiune, analizată de Lucian Jora în relație și cu integrarea României în UE, discuția despre raportul suveranitate-transfer de suveranitate surprinde exact tensiunea și modul în care statele puternice acționează prin diferite instrumente — politice, economice, militare, dacă este necesar — pentru a obține un maximum de securitate. Problema este de a stabili dacă aceste acțiuni sunt coerente și consecvente cu un set de principii și metode, sau reflectă încă interesul preponderent al unui stat sau altul într-un anumit context european sau mondial. și în această privință România ar fi avantajată de o atitudine constructivă, nu numai de aşteptare și de adaptare la un joc al actorilor internaționali. Integrarea în UE presupune costuri poate nu în intregime previzibile, dar costurile unei posibile ne-integrării sunt încă și mai mari.

Politica externă a României este studiată de Cristina Arvatu într-un studiu care redă o cronologie a principalelor momente în relațiile României cu NATO și UE după căderea comunismului. Evenimen-

tele ce marchează politica externă românească vin în sprijinul teoriei conform căreia aceasta este condiționată atât de evoluțiile din politica internațională, dar și de rezultatele politiciei interne. Convergența celor două dimensiuni au determinat integrarea mult mai dificilă a României, spre deosebire de celelalte foste state comuniste, în structurile europene (proces încă în derulare) și euroatlantice. Călin Câmpean abordează aspectele geostrategice ale politicii externe românești care plasează discuția la un nivel teoretic unde iese în evidență necesitatea ca România să adopte o poziție activă și să construiască un proiect pe baza căruia să dezvolte apropierea de cele două structuri astfel încât interesele proprii să nu cadă pe un plan secundar.

Pe direcția integrării României în UE, este analizată și problema respectării drepturilor omului — unul din criteriile formulate de Consiliul European de la Copenhaga din 1993 —, în studiul Ruxandrei Luca. Comisia și Parlamentul European sunt instituții care au monitorizat consecvent România și din acest punct de vedere, îndeplinirea acestui criteriu de natură politică având o greutate deosebită în dinamica relațiilor dintre cele două părți, condiționând în fapt deschiderea Uniunii Europene către România. Prevederile legislative care garantează un cadru formal minim pentru respectul drepturilor omului sunt completate de modul efectiv în care legislația este aplicată, de modul în care instituțiile statului se raportează la drepturi și libertăți a căror manifestare se poate concretiza în critici la adresa aparatului de stat, de creația de instituții care pot ajuta în spiritul drepturilor omului categorii de persoane defavorizate, și nu în ultimul rând de susținerea democrației politice printr-o democrație economică, printr-un nivel de trai care să ilustreze aspecte mai subtile ale problematicii drepturilor omului.

Studiul Claudiu Buruiană se referă la situația agriculturii românești în contextul integrării, agricul-

tura constituind unul din capitoile de maximă importanță în evoluția negocierilor. Accentul critic cade pe distrugerea infrastructurii agricole, pe tendința de fărâmitare a terenurilor cultivabile și cultivate, pe practicarea unei agriculturi de subzistență care nu poate asigura nici măcar necesarul de hrană zilnică, deci securitatea alimentară, aspect care dă măsura dezvoltării unei societăți și care face obiectul unor pertinente studii ale unor organizații internaționale, precum FAO. La acest capitol, deși dispune de resurse considerabile și de un grad mai mic de poluare a terenurilor agricole, România este departe de standardele europene.

Și în ceea ce privește evoluția pieței muncii sub impactul integrării, România cunoaște unele dificultăți. Așa cum reiese din studiul Rodică Iamandi, șomajul atinge cote îngrijorătoare, fiind importantă și modalitatea de a măsura acest fenomen. Spre exemplu, cei care practică agricultura de subzistență sunt în realitate încadrabili la o formă de șomaj mascat, de vreme ce munca lor nu le garantează un venit minim și nu nici ar avea posibilitatea de a se angaja. Studiul analizează șomajul în relație cu indicatori precum vârstă, sexul, pregătirea, mediul rural sau urban, conțurarea unui sector de servicii etc.

Negocierea integrării României a cunoscut tensiuni în legătură cu care autoritățile Uniunii au formulat o serie de amendamente — problema copiilor instituționalizați și a controlului adoptiilor internaționale; drepturile omului; corupția; transparența procesului legislativ și sporirea nejustificată a competenței legislative a guvernului; reforma sistemului juridic etc. Toate acestea sunt importante pentru imaginea României. Cristi Pantelimon prezintă amendamentele și le analizează dintr-o perspectivă obiectivă și lipsită de ipocrizii, care nu anează critica dură la adresa României, încercându-se o înțelegere mai amplă a respectivelor probleme, fără a le nega sau minimaliza.

Elena Ionescu

Thierry de Montbrial

Aciunea și sistemul lumii, traducere de Gh. Dolgu, Aida Sarchizian, Valeriu Ioan-Franc, București, Editura Expert, 2003, 438 p.

Profesorul Thierry de Montbrial, directorul Institutului Francez de Relații Internaționale, atrage atenția cititorului avizat printr-o lucrare de o deosebită erudiție, rod al multor ani de cercetări pluridisciplinare, *Aciunea și sistemul lumii*. Tocmai datorită complexității volumului, autorul însuși explică de unde a apărut necesitatea unui asemenea titlu, care poatedezorienta la o privire superficială: „Alegând titlul *Aciunea și sistemul lumii*, am dorit să pun accentul... asupra unui fapt fundamental: finalitatea — explicită sau, cel mai adesea, implicită — a oricărei acțiuni este aceea de a transforma o parte (cel mai frecvent foarte mică) «a lumii» și deci, într-un sens extrem de general, «sistemul

lumii» însuși. Fiind vorba de raporturi între națiuni cărora le sunt consacrate numeroase pagini din această carte, am fost totuși nevoie să consider expresia curentă de «sistem internațional» cu circumspectie și aceasta nu din rațiuni legate de previzibilitate... ci din cauza impreciziei sale. Cu alte cuvinte, consider că este imposibil să descriem complet sistemul internațional, care este mult mai bogat și complex decât sistemul interstatal. În schimb, pornindu-se de la noțiunile de unitate activă și de problemă praxeologică, se poate vorbi, cu precizia necesară în scopuri operaționale, de «probleme internaționale» ca formând o categorie particulară de probleme praxeologice“.

Conceptul central al lucrării este acela de unitate activă, definit ca un grup uman de talie a priori oarecare, dotat cu o „Cultură” și o „Organizație” și ai cărui membri constituie resursele primare. O categorie importantă de unități active este aceea a unităților politice, care se consideră suverane, fiind vorba în principal de state. Autorul numește problemă praxeologică orice problemă privind interacțiunile între elementele unui ansamblu de unități active și consecințele acestora, problemă politică — orice problemă praxeologică ai cărei actori principali includ o unitate politică dominantă și problemă internațională — orice problemă praxeologică ai cărei actori principali includ cel puțin două unități politice dominante distincte.

Pentru a realiza un proiect, deci pentru a atinge scopurile pe care și le fixează o unitate activă, „Organizația” să trebuie să folosească, cât se poate de bine, resursele definite în lucrare într-o accepție foarte largă. Ca exemplu, în sistemul conceptual al acestei cărți, ideologiile și însăși cultura fac parte dintr-o reșurse morale și, fiind vorba de relații internaționale (domeniu al cărui câmp de activitate acoperă toate problemele internaționale, în sensul definit mai sus), este necesar să distingem ideologiile referitoare la teritoriul. Așadar, geopolitica este abordată în capitolul II, Partea I — *Resursele sau elementele puterii*, unde se tratează despre resurse, mobilizarea lor (putere), posibilitățile de acțiune care le sunt asociate (potențial) și despre trecerea la acțiune (forță). Economia (în sensul de știință economică) ține de nucleul praxeologiei, întrucât problema gestiunii resurselor rare prevede direct unitățile active de orice natură.

În efortul de a-și atinge obiectivele, unitățile active întâmpină obstacole, printre care se găsesc întotdeauna intențiile antagoniste ale altor unități active. De aici și poziția centrală a noțiunii de conflict și faptul că, în cazul relațiilor internaționale, problema războiului ocupă un asemenea loc încât un autor deosebit de cunoscut, precum Raymond Aron, îl plasează în centrul propriei definiții a disciplinei. Strategia este domeniul de cunoștințe referitoare la realizarea obiectivelor și de Montbrial o abordează într-o manieră cît se poate de generală, pertinentă atât pentru problemele politico-militare, cît și, de exemplu, pentru problemele economice.

Printre punctele abordate în această lucrare, este subliniată ideea stabilității unităților active și a sistemelor pe care acestea le formează. Un aspect aparte este dialectica reformă-revoluție, o chestiune fundamentală pentru orice istoric sau politolog, încercând

să clarifice problemele, recurgând, mai ales, la concepțele de stabilitate structurală și bifurcație.

Autorul afirmă, în *Prefață*, că a încercat să prezinte praxeologia nu exhaustiv dar totuși divers (vezi, de exemplu, capitolul referitor la comparația activităților ingerului și ale economistului), acordând o atenție deosebită celor două câmpuri fundamentale și complementare care sunt economia și relațiile internaționale, cărora le sunt consacrate analize metodologice (teorii, sisteme și structuri, modele și utilizarea datelor etc.). O deosebită atenție se acordă noțiunii de previziune (și de eroare de previziune) și relației sale cu strategia. În acest scop, face apel mai ales la distincția între probabilitate obiectivă și subiectivă, familiară teoreticienilor economici și unor filosofi.

Este inclusă o expunere concisă și critică a teoriei actuale a relațiilor internaționale. Relațiile internaționale constituie o largă categorie de probleme praxeologice, într-o lume continuu fragmentată în unități politice distincte și conflictuale. Prin creșterea interdependenței, implicațiile lor îi privesc pe toți oamenii și implicit viitorul omenirii. Unele probleme contemporane, precum mondializarea și numeroasele sale aspecte, mai ales economice, sunt abordate aici pornind de la analiza sistemului internațional existent la sfârșitul secolului trecut.

O atenție specială se acordă apariției noilor entități politice (al căror exemplu tipic îl constituie Uniunea Europeană) și fenomenului care îi este asociat, de eroziune a suveranității teritoriale. În general, la alegerea exemplelor, autorul preferă epoca contemporană, revenind frecvent la episoade cum ar fi războiul din Kuwait din 1991, cel din Kosovo din 1999 și chiar acțiunile teroriste din 11 septembrie 2001, fără să evite referiri la evenimente mai îndepărtate, atunci când ele puteau fi lămuritoare. Se va remarcă faptul că exemplele nu sunt dezvoltate, pentru ca textul să nu devină încărcat și mai greu de urmărit pentru cititor și pentru a evita astfel reproșul care i se poate aduce lui R. Aron, pentru marele său tratat, *Paix et guerre entre les nations*.

Profesorul Thierry de Montbrial a urmărit cu atenție să atragă atenția asupra caracterului pluridisciplinar al acestei lucrări. Praxeologia, așa cum o concepe el, folosește mai multe instrumente de lucru: ale economiștilor, ale politologilor, ale specialiștilor în relații internaționale, ale istoricilor, ale psihologilor sau sociologilor. Fie și numai din acest punct de vedere, inspirația sa este puternic legată de gândirea schumpeteriană.

Ioan Codruț Lucinescu

Paul Magnetă

Europa politică. Cetățenie, constituție, democrație, traducere de Ramona Coman și Ana Maria Dobre, Iași, Editura Institutului European, 2003, 86 p.

Institutul European lansează colecția *Studii Europene* care urmează să cuprindă o serie de lucrări ce vor reflecta evoluția construcției europene, aparțin-

nând unor specialiști recunoscuți în domenii. Lucrările abordează în principal tematici axate pe *instituții europene, actori europeni și politici europene*. Colec-

ția debutează cu volumul profesorului Paul Magnette, director al Institutului de Studii Europene din Bruxelles, autor de referință în domeniul științelor politice, coordonator și coautor a numeroase lucrări. În prima parte, intitulată *Cetățenia europeană, între piață economică și federație politică*, pornind de la controversa asupra finalității proiectului european, autorul analizează conceptul de *cetățenie europeană* introdus de Tratatul de la Maastricht, căruia i-au fost atribuite interpretări diferite. Principala critică adusă acestui concept, aşa cum a fost el definit de Tratat, se referă la faptul că drepturile atribuite cetățenilor Uniunii sunt departe de ideea unei cetățenii de tip federal către care tineau atât instituțiile comunitare cât și statele membre, pentru că „aceste drepturi provin din decizii interguvernamentale, sunt în mare parte opozabile statelor și aplicate de administrațiile naționale” (p. 14). Prin urmare, dintr-o astfel de formulare nu reiese o relație juridică directă, pe verticală între cetățeni și Uniune, ci mai degrabă se stabilesc relații juridice orizontale între popoarele europene. În termeni constituționali, această formă de cetățenie creionează o instituție tipică confederațiilor — „este un semn de solidaritate între state și nu de absorție de către o federație superioară” (p. 15). În partea a doua, autorul

înșățează aspecte ale procesului de constitutionalizare a Uniunii Europene, necesitatea elaborării unei Constituții europene reprezentând un moment de turură al construcției europene. Astfel, în cadrul dezbatărilor privind viitorul Europei s-a desprins oportunitatea transpuneri modelului european într-un text clar și stabil rezultată din necesitatea de a „da o formă“ unei realități politice lipsite de claritate formală. Constitutionalizarea europeană a readus în discuție importanța culturilor politice naționale, autorul prezintând cele două viziuni majore: modelul *federalismului cooperativ* susținut de Germania și vechile modele naționale de *Comunitate de state* sau *Commonwealth* susținute de Franța și Marea Britanie. Ultima parte, *Către democratizarea Europei*, abordează problematica „deficitului democratic“, prezintând diversele interpretări date naturii UE și analizând cauzele deficitului democratic. De asemenea, sunt prezentate diferite viziuni care au încercat să ofere soluții pentru îndepărțarea acestui deficit: vizuirea realistă care conturează o *Europă a statelor*, vizuirea pozitivă care proiectează o *Europă ca agenție regulațoare de riscuri*, vizuirea federalistă care schizează *Statul european* și vizuirea republicană care configurațează *Europa ca federație de state*.

Sanda Cincă

Alexis de Tocqueville

Războiul cu arabi, ediție îngrijită și traducere de Cristi Pantelimon, București, Editura Tritonic, 2004, 120 p.

Apariția lucrării *Războiul cu arabi* a lui Alexis de Tocqueville, la Editura Tritonic, a fost o surpriză pentru cititorii români, inclusiv pentru mulți specialiști, cunoscători ai operei celebrului autor al *Democrației în America* și al lucrării *Vechiul regim și revoluția*. Prezenta apariție editorială este o scriere foarte puțin cunoscută, meritul traducătorului și îngrijitor al ediției, sociologul Cristi Pantelimon (traducător și al lucrării lui Émile Durkheim, *Diviziunea muncii sociale*) fiind din acest motiv cu atât mai mare. Două au fost motivele importante care l-au determinat pe Cristi Pantelimon să prezinte cititorilor români această lucrare acum. Primul este acela că „pur și simplu orice lucrare a lui Tocqueville merită, după părerea noastră, să vadă lumina tiparului și în limba română” (p. 7). Cel de-al doilea motiv este unul „conjunctural”. „Nu este greu de presupus că este mobilul acestei cărți“ (p. 8) în contextul războaielor din Golf și a situației generale tensionate din Orientul Mijlociu care au marcat politica internațională, mai ales după 1990. Dar care poate fi relevanța scrierii lui Tocqueville pentru ceea ce se întâmplă astăzi în Orientul Mijlociu?

Războiul cu arabi are ca subiect cucerirea și colonizarea Algeria de către Franță în anii 1830-1850. Nu este o descriere a evenimentelor petrecute atunci, ci, în stilul lui Tocqueville, avem de-a face cu o expunere plină de idei, de analize de strategie militară,

psihologice, geopolitice și de sugestii politico-institutionale pentru puterea franceză vizavi de teritoriul pe care dorește să-l colonizeze. Lucrarea este alcătuță din patru părți structurate în jurul ideilor de dominație și colonizare: *Lucrare asupra Algeriei, Dominația și mijloacele stabilirii ei, Colonizarea și Reformele necesare*, care constituie un adevărat tratat modern asupra cuceririi și a stăpânirii pe termen lung a unui teritoriu musulman. „Alger este centrul puterii noastre în Africa“ (p. 57) spune Alexis de Tocqueville, un punct de influență strategică asupra întregului continent care reprezintă totodată un simbol al Franței în lume, care dacă ar fi abandonat, ar indica cu siguranță slăbirea puterii franceze, pe care desigur alte puteri europene s-ar grăbi să o exploateze în beneficiul propriu.

Un citat din lucrare ni se pare semnificativ pentru gândirea lui Tocqueville referitoare la stăpânirea unui teritoriu arab: „Nu îmi fac deloc iluzii asupra naturii și valorii tipului de dominație pe care Franța o poate avea asupra arabilor. Știu că nu vom crea niciodată acolo, cu toate strădaniile noastre, decât o guvernare instabilă și costisoare... De aceea nu dominația în sine este scopul pe care trebuie să și-l propună Franța, ci mijlocul necesar pentru a ajunge la posesiunea liniștită a litoralului și la colonizarea unei părți a teritoriului, scop real și serios al eforturilor sale“ (p. 32). Sunt indicate aici cele două paliere prin-

pale pe care poate fi urmărită lucrarea: mecanismele unei mari puteri — cazul Franței la mijlocul secolului al XIX-lea — de a-și urmări și promova propriile interese pe termen lung. Pe de altă parte lucrarea este un studiu amănunțit asupra organizării — în jurul unui lider, al emirului — și a psihologiei arabilor, total diferită de cea a europenilor, a lumii „civilizate”, aşa după cum susține și Tocqueville, dar care, tocmai datorită înapoierii lor — economice, în primul rând — și a unor alte mentalități pune probleme deosebite pu-

terilor occidentale în tentativele lor de „civilizare” a spațiului arab. De aceea, Tocqueville propune nu o dominare exhaustivă a Algeriei, ci numai ceea ce poate aduce cel mai mare folos Franței, în primul rând stăpânerirea unor zone strategice de interes pentru Franța.

Este acesta un fenomen pe care îl observăm și astăzi în politica internațională, desigur strategiile și mijloacele lor de aplicare fiind diferite; dar scopul oricărui mari putere este același ca cel susținut de Tocqueville în secolul al XIX-lea.

Cristina Arvatu

Vincent Aucante (coordonator)

L'europe et le fait religieux. Sources, patrimoine, valeurs, Paris, Editions Parole et Silence, 2004, 280 p.

Cartea strângă laolaltă evasitotalitatea intervenților participanților la seminarul cu tema „Europa și saptul religios. Surse, patrimoniu, valori” organizat la Roma între 25–26 octombrie în vederea dezbatării locului dimensiunii religioase în Constituția europeană.

Importanța dezbatării depășește evenimentul adoptării formale a Constituției, căci ea tratează în fond problema centrală a identității europene, așa cum au arătat toți participanții.

Pentru René Remond, președinte al Fundației naționale de științe politice, membru al Academiei Franceze, expresia „fapt religios” se impune prin însăși obiectivitatea sa: „Neutralitatea sa ca și caracterul său cuprinzător permit atât caracterizarea unei adeziuni personale ca și desemnarea unei dimensiuni sociale. Căci saptul religios este prin natura sa un fapt social, adeziunea la o religie, sau refuzul unei astfel de adeziuni, sau pur și simplu ignoranță, voită sau inconștientă, au consecințe asupra comportamentului în societate, deci se prelungesc dincolo de sfera individuală. Astfel spus, alegerile personale conduc la formarea comunităților care prin angajamentul sau prin liniștea lor joacă un rol în viața societăților noastre” (p. 13).

Abordarea Europei ca realitate culturală implicând construcția unei Europe demne de a continua umanizarea încadrată în *Evanghelia Beatitudinii* (cardinalul Paul Poupard) permite joncțiunea între politic și spiritual: „Europa vrea să se doteze cu un instrument legislativ care să permită cetățenilor care o compun să trăiască în pacea și armonia raporturilor fondate pe justiție, respectul egalității, drepturilor fundamentale ale oricărei persoane umane, libertatea de conștiință și religie — atât ca adeziune personală la o revelație ca și în calitate de expresie a acestei voințe prin intermediu unui cult public — și fraternitatea popoarelor cu identități atât de bogate” (p. 21).

Generoasele premise ale acestui seminar sunt dezvoltate prin subiectele abordate și grupate în trei secțiuni: I. *Originile Europei*; II. *Drepturile omului*; III. *Diversitatea europeană*.

Pentru Michel Rouche, „nașterea Europei a fost o creație de origine religioasă”, căci „așa cum sufletul informează corpul în sensul tomist de a da formă, la fel religiosul informează socialul” (p. 79), iar cetatea medievală europeană este un astfel de exemplu de esență religioasă în care ansamblul de drepturi care o structurează sunt premergătoare *Drepturilor omului*, a căror legătură cu ethosul creștin este susținută și de Blandine Kriegel (*Faptul religios și originile drepturilor omului*).

Relația între creștinism și politica europeană, după Jean Luc Marion, comentat de M. Vincent Aucante, fundamentală pe axioma Europei ca singura societate bazată pe universal (reluarea a conceptului kantian al mijlocului de acces la universal prin „punerea în operă a imperativului categoric, și anume respectul legii”) contribuie la definirea identității europene căre înseamnă că: „1. Pentru a deveni un bun slujitor al universalului, un cetățean democrat al uniunii, trebuie să învețe fraternitatea; 2. Recunoașterea unui singur tată transcendent, până acolo încă diferențele dintre fi și nu devină opozitii, devine dacă nu singular, cel puțin principalul și cel mai eficient mijloc de a atinge această țintă”. Importanța credinței pentru unificarea europeană este nuanțată prin remarcă: „Poți fi european și fără Tatăl care este în ceruri, dar mult mai greu” (p. 134).

Sursele religioase și spirituale se află și la baza recunoașterii politice mutuale a celuilalt ca celălalt, ca libertate — aceasta fiind o trăsătură ce ține de esență umană, care este religioasă și, în susținerea acestei afirmații, Jean Yves Calvez dă ca exemplu Constituția Republicii franceze, republică „laică” în relația sa cu Biserica, și nu în relație cu o religie oarecare, căci „Republika franceză respectă toate credințele”, cultivând astfel ideea nediscriminării.

Nediscriminarea este pusă în operă în orașul european actual, model de echilibru între diversitate și unitate, între pluralitate și coexistență, sursă a complexității europene, „această stratificare ce păstrează

moștenirile" fără de care cei prezenți și-ar pierde „simțul realității" (cardinalul Poupart).

Toți cei reuniti și în cadrul acestei cărți (M. Nikita Struve, M. Regis Debray, M. Guy Coq, Phillippe Chenaux, Michael Fitzgerald, Bernard Ardura, Jean-Marie Duthilleul, Jean-Paul Willaime, Ambrogio Spreafico, Eric Geoffroy, Georges Cottier, Guy Braibant, Jean-Paul Durand, Olivier Abel,

Rolland Minnerath, Marc Leclerc, Dominique Ponneau, Vincenzo Paglia, Franck Fregosi, Patrick Descourtieux, Jean-Francois Colosimo, Jean-Dominique Durand, Andre Vauchez) probează prin substanțialele lor intervenții că Europa poate și trebuie să fie gândită și ca entitate spirituală, capabilă să o susțină pe aceea economică și politică.

Lorena Păvălan Stuparu